

ASiantuntijalausunto

Asia: K 18/2025 vp Valtiontalouden tarkastusviraston vuosikertomus eduskunnalle 2025

Tarkastuskertomus koskien nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluita hyvinvointialueilla. Palvelujen saatavuus, saavutettavuus ja yhteensovittaminen 15/2024

Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialue kiittää mahdollisuudesta tulla kuultavaksi ja asiantuntijalausuntonaan toteaa vuosikertomuksen tarkastuskertomuksesta seuraavaa:

Tarkastuskertomuksessa nostetaan esiin tärkeitä nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluihin liittyviä havaintoja Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialueen näkökulmasta. Nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelujen saatavuudessa, saavutettavuudessa ja palvelujen yhteensovittamisessa on merkittäviä alueellisia eroja ja Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialueella palvelujen saatavuus ja laatu vaihtelevat sekä alueen sisällä että verrattuna muihin hyvinvointialueisiin. Alueella ei ole erillisiä nuorten päihdepalveluja; palvelut ovat pääosin yleisiä avopäihdepalveluja, jotka eivät välttämättä vastaa alaikäisten tai varhaisaikuisten tarpeisiin. Ikärajaukset ja palvelujen kohdentuminen eivät perustu lääketieteelliseen tietoon nuoruusiän kehityksestä. Pohjois-Pohjanmaalla on palvelujen integraatiossa myös havaittu puutteita.

Perustason mielenterveyspalvelujen käyntimäärät 13–17-vuotiailla olivat Pohjois-Pohjanmaalla selvästi alle kansallisen keskiarvon, nuorisopsykiatrisen erikoissairaanhoidon hoitoon pääsyn mediaaniaika oli toukokuussa 2024 selvästi pidempi kuin useimmilla muilla alueilla. Yli 90 vuorokautta hoitoa odottaneita nuoria oli Pohjois-Pohjanmaalla kaikkein eniten kaikista hyvinvointialueista heinäkuussa 2024.

Ostopalvelujen käyttö on yleistä erityisesti lääkäripalveluissa, mutta se aiheuttaa haasteita hoidon jatkuvuudelle ja palvelujen laadulle. Palvelujen integraatio ja hoitoketjut ovat vielä kehitysvaiheessa. Siirtymissä nuorten palveluista aikuisten palveluihin sekä perustasolta erikoissairaanhoidon ja takaisin on riski hoidon katkeamiseen. Alueella on useita järjestelmiä ja laaja organisaatio, minkä vuoksi tiedolla johtamisen ja seurantatiedon puutteet vaikeuttavat vaikuttavuuden arviointia ja kehittämistä.

Raportin keskeiset suositukset Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialueelle:

- Palveluvalikoiman ja ikärajojen yhdenmukaistaminen sekä lääketieteelliseen näkemykseen perustuvat ikärajat.
- Ostopalvelujen käytössä tulee varmistaa hoidon jatkuvuus, laatu ja kustannusvaikuttavuus.

- Hoitoketjujen ja palveluketjujen rakentaminen sekä siirtymien sujuvoittaminen nuorten ja aikuisten palvelujen välillä.
- Tietojärjestelmien ja kirjauskäytäntöjen kehittäminen, jotta palveluista ja hoidon porrastuksesta saadaan riittävästi seurantatietoa.
- Hoitotakuun yhdenmukainen tulkinta ja seuranta.

Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialueella on tunnistettu heti hyvinvointialueen aloittaessa raportissa mainittuja kehittämistarpeita nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluissa, ja hyvinvointialueella onkin lähdetty uudistamaan toimintaa systemaattisesti. Toimintaa on pystytty kehittämään erilaisin valtionavustus- ja hankerahoituksin sekä Suomen Kestävän Kasvun rahoituksen avulla, minkä ansiosta myös tuloksia on saatu nopeasti aikaan. Psykiatrisen erikoissairaanhoidon jonon purkuun on lisäksi osoitettu vuodelle 2025 erillismääräraha, yhteensä 1,4M€, jonka avulla on sekä purettu jonoa että kehitetty perustason palveluita uusien jonojen ehkäisemiseksi ja palveluiden saavutettavuuden lisäämiseksi. Lasten ja nuorten terapiatakuu on lainmukaisesti Pohteella käytössä. Seuranta ei tietojärjestelmistä johtuen voida vielä tehdä.

Mielenterveystyön käyntimäärät alle 23-vuotiailla ovat nousseet vuosien 2023-2024 välillä merkittävästi, mikä tarkoittaa, että jonoa on saatu puretuksi jo vuoden 2024 aikana. Vuoden 2025 aikana jonotilanne on merkittävästi pienentynyt. Lokakuussa 2025 alle 23-vuotiaiden osalta yli 90 vrk jonottaneita oli THL:n mukaan Pohteella 32.

Jononpurkua on tehty myös toisen asteen opiskelijoiden ja lasten ja nuorten perusterveydenhuollon mielenterveyspalveluissa. Jononpurkutoimina mielenterveyspalveluihin jonottaville asiakkaille tehtiin hoidon tarpeen arviointi ja sen mukainen ohjautuminen tarpeen mukaisiin palveluihin. Jononpurkutoimien rinnalla kehitettiin asiakasohjautumisen toimintamalleja, kuten psykiatrisen hoidon tarpeen arvioinnin prosessi ja lasten ja nuorten mielenterveyspalveluihin ohjautumisen prosessi. Lisäksi on kehitetty ikäkohtaisia tiimimalleja (lasten tiimit ja nuorten alle 23v tiimit). Vuoden 2026 alusta lähtien astuu voimaan organisaatiouudistus, jossa kaikki alle 23 - vuotiaiden mielenterveyden hoidon ja psykiatrian palvelut kootaan yhteen. Lisäksi meneillään on nuorten päihdepalveluiden kehittämishanke.

Pohde on kilpailuttanut psykiatriapalvelut vuonna 2023, koska psykiatrien saatavuus on haastanut erityisesti hyvinvointialueen reuna-alueilla ja pienemmissä sote-keskuksissa. Ostopalveluina käytettävien psykiatrien kokonaiskustannukset ovat vuonna 2024 olleet 1,7M€, ja ajalla 1-10/2025 ne ovat 1,6M€. Vuoden 2025 kuluihin sisältyy osin jononpurkua. Ostopalveluita pyritään kokonaisuudessaan vähentämään tuottavuus- ja

taloudellisista syistä vahvistamalla omaa tuotantoa. Ostopalveluita valvotaan osana omavalvontaa ja varmistetaan niiden laatu ja kytkeytyminen palvelu- ja hoitoketjuihin.

Osana nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluiden kehittämisen kokonaisuutta Pohteella on kehitetty perhekeskustoimintaa. Perhekeskus-toimintamalli toimii jokaisen kunnan alueella, ja siihen on yhteensovitettu lähes koko hyvinvointialueella sosiaalihuollon palvelutarpeenarviointi ja psykiatrisen hoidon tarpeen arviointi palveluineen. Palveluketjujen kuvaaminen ja monialainen yhteistyö ovat jatkuvan kehittämisen alla. Yhtenä haasteena on koulupsykologien saatavuusongelmat, jolla voi olla heijastevaikutuksia erikoissairaanhoidon jonoihin. Koulupsykologien rekrytointiongelmien vähentämiseksi on tehty useita erilaisia toimenpiteitä yhteistyössä henkilöstöpalveluiden kanssa, kuten harjoitteluajan palkka, urapolkumallit, johtavien psykologien tehtävät ja psykologityön keskittäminen psykologijohdon alle.

Pääsääntöisesti hoidon jatkuvuutta ja hoitotakuun toteutumista seuraa THL, minne tiedot toimitetaan suoraan tietojärjestelmistä. Tämän vuoksi Pohteella ei ole sisäistä rinnakkaista seurantaa tai raportointia. Tulevissa järjestelmissä kaikki nämä vaateet on huomioitu, ja ne otetaan käyttöön vaiheittain. Uudet asiakas- ja potilastietojärjestelmät on kehitetty kansallisten rakenteiden mukaisesti siten, että kaikki tarvittavat tiedot voidaan THL:lle toimittaa. Tämänhetkisissä järjestelmissä on puutteita erityisesti tietohuollon osalta ja kehittämistyö on panostettu tuleviin järjestelmiin.

Hyvinvointialue panostaa digitaalisiin palveluihin, liikkuviin palveluyksiköihin ja alueelliseen yhteistyöhön, jotta palvelut olisivat saavutettavissa myös haja-asutusalueilla. Pohde hyödyntää terapianavigaattoria myös nuorten osalta. Myös ammattilaisten osaamisen vahvistaminen on yksi päätavoitteista ja koulutuksia on järjestetty mm. digitaalisten työkalujen ja ohjatun omahoidon menetelmistä.

Yhteenveto

Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialueella tehdään aktiivista kehittämistyötä nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluiden kehittämisessä ja niissä painottuvat varhaisen tuen malli, alueellisten erojen kaventaminen, palvelujen saavutettavuuden ja laadun parantaminen sekä monialaisen yhteistyön ja digitaalisten ratkaisujen lisääminen. Osin tämä kehittämistyö on näkyvissä myös vähentyneinä lastensuojelu avohuollon ja sijaishuollon asiakkuuksissa.

Haasteina ovat erityisesti edelleen palvelujen pirstaleisuus, ammattilaisten osaamisen vaihtelu ja pitkät välimatkat. Seurantaa vaikeuttaa edelleen hajanainen tietojärjestelmä rakenne, jonka uudistaminen etenee suunnitellusti. Alueella tehdään työtä palveluiden yhdenvertaisuuden ja vaikuttavuuden parantamiseksi.

Tarkastuskertomuksen suositusten toimeenpano on käynnissä, erityinen panostus on tehty jonojen purkuun, mutta vaikutukset näkyvät osin hitaasti ja palvelujen yhdenvertaisuus sekä vaikuttavuus vaativat edelleen määrätietoista kehittämistä.